

Mira Sertić

PROMJENE U STRUKTURI HRVATSKOG POVIJESNOG ROMANA U 20. STOLJEĆU

Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća došlo je do značajnih promjena u hrvatskoj književnosti,¹ koje su se odrazile i na povijesnom romanu. To se dobro može uočiti na romanu *Vuci* Milutina Cihlara Nehajeva (1880—1931).

Karakteristike klasičnog povijesnog romana,² u koju kategoriju spadaju povijesni romani Augusta Šenoa i drugi povijesni romani naših pisaca 19. stoljeća, jesu: da je on roman zbivanja, kojemu je osnovni princip strukture — akcija. Da postoji glavni »junak« radnje. Da se odlikuje bujnom motivikom, koju je preuzeo od romana prijašnjih epoha (viteško-pustolovnog romana, herojsko-ga-

¹ O hrvatskoj književnosti na prekretnici 20. st. napisano je posljednjih godina mnogo značajnih i iscrpnih studija, stoga će se zalaziti u to područje samo koliko to zahtijeva prikaz povijesnog romana.

² Klasičnim historijskim romanom zovemo ovdje tip povijesnog romana kojega je kreirao Walter Scott, a u našu ga je književnost uveo August Šenoa.

lantnog romana, sentimentalnog, gotskog, pikaresknog romana). Većinom je izgrađen na dva načina: glavni junak radnje jest važna historijska ličnost, i u centru radnje stoji važan povijesni događaj. Ili je pak glavni junak manje poznata povijesna ličnost ili fiktivna ličnost, dok su važne ličnosti i događaji tek historijska pozadina romana.

Te su se osobine potkraj 19. i početkom 20. stoljeća izmijenile. Realizam, koji nije trpio nesvakidašnje motive, izbacio je iz fabule fantastične i senzacionalne motive. To je već znatno promijenilo povijesne romane Đalskoga, koji su zapravo društveni romani s historijskom pozadinom.

Nehajev ide još dalje. On je oblikovao u svom romanu u tri dijela *Vuci* (1928) vremensko razdoblje hrvatske povijesti od 1514. do 1527, a centralna ličnost jest Krištofor (Krsto) Frankopan, dakle poznat historijski lik, koji se istakao svojim junaštvom, tako da bi bez daljnega mogao figurirati kao centralna figura povijesnog romana klasičnog tipa, jer njegov bi život dao dosta materijala za čisti roman akcije (dramatski bijeg iz sužanjstva u Milanu, pobjeda nad Turcima kod Jajca, burni sabor u Križevcima, smrtonosna rana zadobivena na bojnom polju kod opsade Varaždina). Da vidimo što je iz tog materijala načinio Nehajev.

Od stilskih sredstava klasičnog povijesnog romana zadržao je kronikalni stil i patos.³ No kod njega nalazimo u većoj mjeri nego kod prijašnjih pisaca povijesnih romana neke stilske osobine koje su se osobito istakle u stilskoj epohi naturalizma. To je prije svega fiziološki stilski kompleks⁴ i s time povezan vulgarni vokabular. Kad se opisuju prolomi srdžbi i bijesa kod Krste Frankopana, ističu se fiziološke promjene koje prouzrokuju afekt srdžbe: iskoči mu i vibrira žila na sljepočici, srce mu burno kuca, lice mu se zarumeni, a u osobito jakim momentima bijesa pojavljuje mu se i pjena na ustima:^{4a}

Pred željeznim vratima stajao je u tmuni knez i udarao šakom po gvožđu. Šaka je od strašnih udaraca bila sva krvava, ali željezna se vrata nisu ni potresla — a ni s one strane nije se ozvao

³ Primjere za to vidi: M. Sertić, *Stilske osobine hrvatskog historijskog romana*, str. 175—255, u zborniku: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, Zagreb, Liber, 1970, l. c., str. 246.

⁴ Izraz »stilski kompleks« upotrebljavam, kako to predlaže prof. Zdenko Škreb, za neku stilsku osobinu, ako se o njoj govori izvan stilskog razdoblja, za koje je naročito karakteristična. Vidi: Zdenko Škreb, *Stil i stilski kompleksi*, u knjizi A. Flaker i Z. Škreb, *Stilovi i razdoblja*, str. 131—148, Zagreb, Matica Hrvatska, 1964. Na str. 139. prof. Škreb obrazlaže: »Predlažem da se spomenuta viša stilska jedinica nazove fiziološkim stilskim kompleksom — stilskim kompleksom a ne stilskom crtom zbog toga što se ona očituje na svim područjima jezičnog izražaja: u prvom redu, dakako u vokabularu, ali i u izboru stilskih sredstava, u sintaksi itd.«

^{4a} Milutin Nehajev, sv. II, *Bijeg — Vuci*, Zagreb, Matica Hrvatska — Zora, 1963, l. c., str. 188.

nikakav ljudski glas. U gluhoj tišini udarci su odjekivali kao bespomoćna kletva protiv vrata paklenskih.

Osjetivši trak svjetla knez se okrene. Rainer ugleda lice kakvo još nikad nije bio vidio. Na čelu bila je nabrekla krvava žila, oči se raširile kao u ludilu, kosa je razbarušeno padala na čelo, a na ustima skupila se pjena.

— Kneže, kneže! Za volju Božju!

Da li je to bio onaj isti čovjek koji se je poslije podne tako gospodski smješkao duždu, s prezirom slušao ispitivanja, i maločas mirno podnosio upute Dandolo? Bosonog, bez gornje haljine, u svjetlu žiška, Frankopan se priviđao iz pustare uteklim luđakom.

Da li je i bio pri svijesti?

Kao liječnička dijagnoza doima se opis Krstine smrtonosne rane, a izgonjenje đavla iz lude Luce groteskna je mješavina fiziološkog stilskog kompleksa i biblijskog stila.^{4b}

Sam je pop Martin napokon popustio praznovjerju svijeta. Jutros su Lucu odvukli u crkvu, svezali i pop Martin je, pri gorućoj svijeći, nad nesretnicom čitao molitve. Imao je pop stare, rukom pisane liste iz davnih vremena sa kletvama kojima se izgoni vrug iz čovjeka. Kneginja nije htjela pustiti kneza Bernardina da prisustvuje zaklinjanju, ali se knezu više ne može dokazati ništa. Dva je sata stajao u hladnoj crkvi, šapćući nešto pokatkad kroz svoja šasvim bezuba usta. I kneginju je potresao prizor. Luce se, preplašena tamjanom, svijećama i visokim glasom popovim, grčila kao nikad — krvava joj je pjena izlazila na usta, cijelo se tijelo trzalo, lice požutjelo kao da je od davnog mrtvika.

Uz popa stoji sa visokim križem dječaćić u crvenoj roketici, kaštald pali tamjan, crkva ozvanja od vapaja ljudi. Pop čita, i sam sa strahom, čudnovate riječi obreda kojih gdjekad i ne shvaća — zazivlje sveca za kojega nikad prije nije čuo.

— Glava njihova, čelo Ilijino, oči Izaije, usta Davidova — mir njihov da bude vsegda i vsim rabom Božjim! Sveti Sisine, obuzdaj tvojim strahom vruga, da slišešć ime tvoje ne imet oblasti duh zali!

Pop se zanio u drevnu molitvu i, uočigled đavola napasnika, kričao i sam s luđakinjom. A sjetivši se iz svoga djetinjstva kletava o vukodlaku, upleo bi i njih u zaklinjanja koja je čitao s lista.

— Izidi iz ovog groba, đavole pakleni, dili se odmah u pusto misto di orač ne ore ni sijač ne sije!

Miješajući kletve, pop je napokon visoko podigao škropilo i tri puta zavapio prijeteći iza glasa:

— Zaklinjem te, nečisti duše, zaprešćaju ti, ulože, vraže, duše zali! —

Gospođa kneginja ne uzmože podnijeti — odvukla je na silu iz crkve kneza Bernardina. Vani je bar zrak i svjetlost.

Osobito brutalno opisano je kako pijani Pekri oskvrnjuje posmrtno ostatke Krste Frankopana, napadnuvši i zaustavivši njegov sprovod.

Naročito se kod Nehajeva ističu stilski elementi impresionizma: česte su u njega isprekidane i eliptične rečenice, nanizane jedna do druge.

^{4b} *Ibid.*, str. 419—420.

Saopćenje prelazi mnogo puta u simbol i viziju. Simbol i vizija su uopće česta stilska sredstva kojima Nehajev priopćuje čitaocu svoje ideje na usta svojih likova. Da bi pojačao vizionarnost i dao joj upravo proročansku moć, znade upotrijebiti i *vaticinium ex evento*. Simbol i vizija često su isprepleteni fiziološkim stilskim kompleksima, no za razliku od naturalizma ne nalazimo u *Vucima* fiziološke pojave povezane s probavnim organima. Takvom kombinacijom uzvišenoga i vulgarnoga završava Nehajevljevi roman. Ovaj završetak daje tragičnu sliku od starosti i udaraca sudbine slomljenoga Bernardina Frankopana:⁵

Ništa, ništa nije ostalo od 'muža neukrotive hrabosti i smionosti'; od čovjeka najvećeg uma i najsvjetskijeg odgoja među velikašima hrvatskim. Bernardin više i ne pita što se događa u kraljevstvu — i sina Krste sjeti se rijetko, zaboravljajući pače i to kako i po čem je na Grobniku s njim gospođa Katarina.

Prišao je k djeci i promatra kako se igraju. Misli li uopće nešto? Pažljivo prati dječju igru.

Dva se dječčaćića, dvije zlatne glavice rumenih obraščića, ne brinu ni za koga. Niti znadu niti slute da su jedini oni živi ovdje, dok oko njihove mladosti i njihove radosti lutaju sjene. Uхватili se u kolo, hopsaju i pjevaju:

Miš mi je polje popasel, popasel,
Jojuh meni, jojuh meni,
Što budem žel!

Djeca su pjevala kiticu za kiticom dugu pjesmu o maci koja je pojela mišiće. Pak je došla lasica s lasićima, pak vuko s vučićima, pak medo s medicima. Najednom se knez uhvati s djecom u kolo.

— Hodi, kćeri, hodi! — zvao je kneginju.

Poskakujući klecavim nogama, knez je doveo djecu do samog ruba kule. Uzdigavši drhtavu ruku, stao je među djecu i, hopsajući, u bezubom smijehu, starac je kćeri pokazao Polje grobničko. Garišta su još sura od požara turskog — u zimskom suncu, pust se kraj čini beskonačnim, zamrlim do krajnje mede zemlje.

— Miš mi je polje popasel, popasel!

Knez je pjevao hriptavim, prepuklim glasom, potancujući nožicama koje su bile iskrivljene, grbave od starosti.

Kneginju prođe smrtni trnac. Razumjela je. Iza jutrošnjeg zaklinjanja luđakinje u crkvi, iza razora što ga je donio rat, ovo bijaše preuzasno. Silni knez Bernardin, u blesastom grohotu djeteta, plesao je sam nad propašću svoga roda i imanja! ...

Vokabular je u ovom citatu grub, vulgaran, prozaičan, no mjestimice i uzvišen. Počinje uzvišenim patetičkim stilom, da se najednom pojave hotimice odabrani vulgarni i prozaični izrazi: hopsaju, hopsajući — umjesto: poskakuju, poskakujući; tancajući — umjesto plešući. Opisuje se u tančine staračka iznemoglost Bernardinova: drhtava ruka, krezubi smijeh, klecave noge, hriptav, prepukao glas, nožice iskrivljene i grbave od starosti. Uz takve izraze dolaze pate-

⁵ Milutin Nehajev, sv. II, *Bijeg — Vuci*, Zagreb, Matica Hrvatska — Zora, 1963, I. c., str. 422—423.

tični, vizionarni, puni simbolike: »U zimskom suncu, pust se kraj čini beskonačnim, zamrlim do krajnje međe zemlje«; simbolično je značenje i dječje pjesme. U zadnjoj se rečenici nalazi zajedno i vulgarno i vizionarno: »Silni knez Bernardin, u blesastom grohotu djeteta, plesao je sam nad propašću svoga roda i imanja«. No vulgarni i prozaični izrazi, kao i fiziološki stilski kompleksi na prije citiranim mjestima, imaju kod Nehajeva posve drugu funkciju nego u epohi naturalizma. Da stoga proizvode i posve drugi dojam, već i zato što se pojavljuju zajedno sa simbolom i vizijom, najbolje nam pokazuje citirani svršetak romana.

Dijalog pisca ne upotrebljava za promicanje i oživljavanje radnje, kako to čini većina pisaca klasičnog povijesnog romana, nego njime karakterizira i osjetljuje značaj svojih likova. Taj dijalog često postaje prikriven monolog.⁶

Nehajev se još služi formom autoritativnog pripovjedača, ali njegov izvještaj često posve neprimjetno prelazi u slobodni nepravni govor, to jest u meditaciju stvorena lika u trećem licu.⁷

Izbor motiva također je karakterističan: Nehajev je reducirao sve nesvakidašnje motive, pa i one koji tvore sastavni dio životopisa Krste Frankopana, kao npr. dramatični bijeg iz milanske tamnice i vjenčanje s Katarinom Kanižaj *in articulo mortis*. Ovakve zgode on je samo posve kratko registrirao, a nije ih razradio. No uveo je neke za povijesni roman nove motive, koji su u književnost ušli u epohi realizma, a to su motivi novca i sitnih kućanskih briga. U opisu Krstina tamnovanja nailazimo i na takve probleme.⁸

Prvi su dani tamnovanja prošli u sitnim brigama. Ljeto je vruće, a Frankopan je zarobljen u svojoj vojničkoj odori, s konja, i nema svih onih sitnica na koje je navikao. U zatvorenom prostoru knez treba da sam kako-tako uredi svoje kućanstvo; ponestalo mu je i rublja i rupčića; ženi je pisao već u prvom pismu da mu pošalje noćnu kapu i tanje potkoljenice; kupiti nema čim. Sinjorija je za zarobljenike uredila zbilja častan i, za tamnicu, zračan i prostran zatvor; pače — Dandolo je doskoro javio knezu da je duka od Ferrare, po ženi Bernardinovoj, pokojnoj Lujzi Aragonskoj, rođak Frankopanski, tražio u posebnom pismu od dužda neka bi se sa Krstom postupalo što ljepše i dalo mu se pokušstvo koje dolikuje ugledu njegova roda. Zazbilja je u Torresellu prvih dana unesena sva sila sagova, divančića, škrinja i slika, tako da je tamnica nalikovala pravom gospodskom dvoru. Samo je teško za novce. Treba plaćati sluge i hranu — Frankopan je izračunao da ga svaki dan zatočenja zapada dva dukata najpotrebnijega troška. Očekivao je da će se otac Bernardin ili žena brzo dosjetiti njegovoj najprečoj potrebi i računao svaki dan da bi trebao stići ulak sa zlatom ili mjenicama. Na rodnom Modrušu i po ostalim gradovima ima, od ratova i od pradjedova, bezbroj skupocjenih stvari, sitnica, oružja i

⁶ Primjer za takav dijalog-monolog vidi: Mira Sertić, *Stilske osobine hrvatskog historijskog romana*, kao prije, str. 245—246.

⁷ *Ibid.*, str. 247.

⁸ Milutin Nehajev, *kao prije*, str. 189—190.

zlatnine; vino u Driveniku i po Vinodolu rodi, telad i ovce se množe. No otac Bernardin je vazda dio u novčanim neprilikama — u kula-
ma i po krajinama ima hrane, no kad treba platiti vojnike, teško je
skupiti svaki forint. Dukati su rijetkost; da ih dobiješ, valja što
prodali — a komu ćeš prodati u ovo ratno vrijeme? Mletački trgovci
dolaze u Senj i preko njih bi lako bilo poslati novaca, no hoće li
imati otac? Trgovina je sasvim nesigurna; trgovci se ne ufaju dalje
od obale jer od Like krstare pljačkaške čete koje vrebaju na put-
nike. Apolonija bi laglje smogla — no ona je žena, slaba i bolesna.
Sreća da je Dragišićka s njome. Do Bjeljaka nije daleko, a u Bjelja-
ku je stari njihov posrednik u novčanim stvarima, Zinus. I u Lju-
bljani ima trgovac kojemu je lako naći svezu sa Nijemcima u mle-
tačkom Fondacu, no to traje dugo i predugo. Frankopan je od
Antonija Foscola, bližike Katarine, kneginje Krčke, koji ga je odmah
posjetio u tamnici, posudio dvadeset dukata. Rainer i Ričan i ne-
maju znanaca u Veneciji, zarobljenici u Gabbionima hrane se na
jamstvo njemačkih trgovaca iz Fondaca. Krsto je navikao na ratno
oskudijevanje — no ovdje, usred neprijatelja, jedan Frankopan
mora da pokaže svoje bogatstvo i svoju nezavisnost. A potajno, ne
govoreći o tom ni svojim drugovima u tamnici, misli i na to da se
zlatom otvaraju i najčvršće brave. — — —

Novac se doduše spominjao i u prijašnjim povijesnim romani-
ma, ali njime su se bavili tek sporedni likovi, koji su pripadali
takozvanim »nižim« slojevima društva, ili pak komični likovi. I
Walter Scott, kod kojega već nalazimo dosta realističkih elemenata,
tako da ga neki smatraju pretečom realista, riješio je problem nov-
ca na ovaj način. Ivanhoe posuđuje novac od žida Isaaca, da bi se
mogao opremiti za turnir. Isaacova je briga kako će pribaviti novac,
Ivanhoa se to dalje ništa ne tiče. Ako pobijedi, vratit će novac, a
ako pogine, to je onda Isaacov gubitak. Ali da je prikazan glavni
junak kako se brine da pribavi potreban novac za život, o tome ne-
ma ni govora. Ni o tome da se naširoko razlaže kako bi mogao
taj novac nabaviti i da se iznosi cijelo njegovo imovinsko stanje,
to je nešto nova za povijesni roman. Pogotovu se nije spominjalo
kako ugledni zarobljenik rješava pitanje svoga rublja i svoje po-
sluge. Spominju se čak i intimni dijelovi njegove toilette kao što
su noćna kapa, rupčići, »sokni«. Noćna kapa se više puta spominje.
Jednom se Krsto pojavljuje bos i u noćnoj kapi. To znači potpunu
deheroizaciju glavnog lika.

No najznačajnije su promjene u izgradnji fabule. Osobito pada
u oči da Nehajev svjesno i kozekventno stavlja zbivanje u pozadinu,
pa ga čak i hotimice prigušuje. To postizava tako da epizode, koje
bi pružile građu za nadasve burnu scenu punu akcije, ne prikazuje
kao da se događaji zbivaju neposredno pred očima čitalaca, nego o
tom izvješćuje lice koje je bilo u centru tog zbivanja, kao o nekom
već prošlom događaju, ili pak čitalac o tom saznaje iz izvještaja ne-
kog trećeg lica. To dakako uvelike smanjuje djelovanje takvog pri-
zora i napetost kod čitalaca. Takav onda izvještaj priopćuje kroni-
kalmim stilom, posve stvarno, pa i suhoparno, bez stilskih sredstava
uljepšavanja. Na taj način prikazuje i oslobođenje Jajca od opsade
Turaka. Za tu epizodu saznaje čitalac iz pisma što ga Krsto piše

svom zncancu Dandolu u Mletke. Dandolo to saopćuje vojvodi Kosaču:⁹

Vojvoda, imam radosnu vijest za vas! Jajce je oslobođeno, knez Krsto je kraj Vrbasa ametom porazio Turke! Našao se vojsci vođa!

Sad slijedi kronikalnim stilom opisana politička situacija u kojoj se nalazila centralna Evropa u ono vrijeme, pa opis odnosa između Krste i Dandola, reminiscencija na Krstino sužanjstvo u mletačkoj Torreselli, napokon prikaz očajnog stanja u opsjednutom Jajcu. A sam Krstin podvig opisan je bez ikakva uzvisavanja njegova junaštva. Niti je ta zgoda, koja bi mogla dati obilne građe za nadasve napetu scenu, stilski nekako naročito istaknuta, nego se opisuje istim kronikalnim stilom, kao i prijašnji povijesno-politički izvještaj:¹⁰

— — — Ugarski velikaši nisu htjeli Krsti dati ni banderija; a trebalo je, za rušenje turskih opkopa, i težaka i oruđa. Ipak se je na prijelazu kod Save, na Gradiškom Brodu, našlo do sedam tisuća vojske, ponajviše od slovinskih staleža. Sa 4000 pješaka i 2000 konjanika prešao je knez u Bosnu susretajući se sa Turcima po klancima u teškim bojevima. 10. lipnja Turci su se poredali s dvije strane doline da navale s boka. Krsto je prodro do Bočca i u neprestanom boju napredovao do Jajca. U nedelju 11. lipnja knez je ušao u Jajce. — — —

Na povratku bojevi su bili još strašniji jer su Turci bili sakupili do 15.000 ljudi. Knez je prodro preko Kamengrada, Jajce je osigurano — turska najezda za ovu godinu skršena. — — —

U cijelom ovom odlomku ima svega dva atributa: *u teškim bojevima, u neprestanom boju*, no i ti nisu afektivno obojeni. U školskom udžbeniku za povijest taj je historijski događaj prikazan s više emotivnog patosa." »Uto nađe se Jajce u krajnjoj nevolji ne imajući hrane i dovoljno vojske. Hrabri Krsto Frankopan, sin kneza Bernardina, odluči da mu pomogne. Na udivljenje cijeloga kršćanskoga svijeta izvede Krsto (ljeti 1525) svoju nakanu tolikom vještinom, da je uz neprekidne bojeve kroz više dana izgubio samo tridesetak ljudi, dok je Turaka poginulo mnogo stotina«.

U ovom citatu nalazimo emotivne jake izraze kao: *u krajnjoj nevolji, hrabri Krsto-Frankopan, na udivljenje cijeloga kršćanskoga svijeta, tolikom vještinom*, — kojih u romanu nema. Ali ovo gotovo suhoparno saopćenje jednog tako značajnog događaja ne pokazuje neku nemoć Nehajeva da oblikuje svoj materijal, jer je vrlo rječito i s bogatom metaforikom znao prikazati unutarnja raspoloženja svojih likova ili psihološki obrazložiti njihove reakcije, npr. utjecaj dugog sužavanja na značaj Krste Frankopana.

⁹ *Ibid.*, str. 317.

¹⁰ *Ibid.*, str. 319—320.

¹¹ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1916, I. c., str. 149—150.

Kao što Nehajev izbjegava mjesta turbulentne akcije, isto tako prigušuje i svaku herojsku crtu u svom glavnom liku, Krsti Frankopanu, premda bi bio mogao od njega stvoriti tip nepobjedivog junaka *par excellence*. I u epizodi oslobođenja Jajca Nehajev je jace htio naglasiti jednu drugu crtu Krstina značaja, tj. njegovu humanost i njegovo suosjećanje s patnjama svoga naroda, a ne toliko njegovo junaštvo. Stoga je nastojao psihološki obrazložiti što je Krstu potaklo na taj čin. Važnost toga mjesta ističe Nehajev i načinom prezentacije: Najprije opisuje u živu dijalogu kako Krsto saznaje za stradanja Jajčana:¹²

— Sve bježi, sve ostavlja rodni kraj! Ni lađice na moru ni čovjeka na stijeni! — reče knez, pokazavši rukom obzorje. Gle — tu su neki — i ti bježe!

Sa lobotinske strane prilazila su na magarcima dva čovjeka. Prvi je u razderanom, u Primorju neobičnom, odijelu od tamnosmeđe čohu, u opancima; sav se skunjiu na životinji i čvrsto se drži sedla, nenavikao gromačastom putu. Drugi je u poluvojničkom odijelu, s mačem — zaostao je i sišao s magarca, tjerajući ga pješke uza se. Knez Krsto odmah prepozna u njem svoga službenika.

— Otkud ti amo, kaštelane?

Kaštelan ledenički Martin, vikne čovjeku na magarcu da siđe.

— Oprosti, gospodine kneže, što sam prekršio zabranu. Morao sam iz Ledenica amo. Ovaj čovjek ovdje donio je pismo iz Ogulina — traži vas dugo. Zove se Jure Mrsić, utekao je iz Jajca.

Jure je čovjek u snažnoj dobi, jakih kosti i krupnih ruku. Ali je sve na njem kao da je ustao od duge bolesti — lice upalo, nagrešpano, posivjelo, noga nesigurno tapa. Čovjek priđe knezu i uhvativši kneževu ruku, primakne ju k ustima.

— Bog mi je dao da doživim ovaj dan!

I sav se zajecao, ne mogući ni govoriti.

— Slab je, gospodine kneže, jedva je živ stigao do nas.

Fratri su čas kasnije okrijepili čovjeka. Mrsić je prikupio snage, ali u njegovo pričanje neprestano se miješale suze. Jednostavnim riječima pripovijedao je knezu i prepoštu kako je utekao iz Jajca. Bjegao je do Bihaca i odanle ga poslali da potraži kneza Bernardina i Krstu — od Ogulina dospio je do Ledenica. Priča strahote — u Jajcu nema hrane niz a lijek, gladuju i fratri. Ono malo vojske što je u gradu živi od gnjiloga brašna — puk jede korijenje i travu. Ima ih koji su poludjeli od glada, a pomoći niotkud! Mrsić je skupio posljednje sile, prošuljao se kroz tursku opsadu i osam dana umirao po šumama.

— Bolje je poginuti kao zvijer u šumi nego gledati ono! Na svoje sam oči vidio kako je majka rođeno čedo bacila u rijeku, da ne vidi gdje umire od Gladi! Pomozite, dragi gospodine, vas jedinoga čekaju i pozivaju gladni i nevoljni! Zatrt ćemo sami sebe ako nam pomoć ne dođe!

Prepošt pogleda kneza. U Krstinim očima zablistala je suza.

— Sami sebe zatrti — šapne knez. Sami podaviti svoje pokoljenje!

¹² Milutin Nehajev, kao prije, str. 315—317.

Brodarić htjede da nešto reče, ali ga je već prestigao knez.

— Gospodine prepošte, idem s vama u Budim.

— Tako je kneže, slava budi Bogu premilostivomu! Vidjet ćete, ja poznam kralja — neka i ovaj ubogi čovjek ide s nama. Kad kralj čuje da majke utapljaju djecu svoju, proplakat će. Dijete je, meka je srca. Ne krzmaймо kneže — ja znam, vi ćete spasiti Jajce! — — —

Nakon ove scene, koja kao da se odvija pred očima čitalaca, Nehajev sve to još jednom ponavlja u Krstinu listu. I u listu daje tom događaju posebnu emfazu. Dok ostali dio lista Dandolo samo prepričava vojvodi Kosaču, ovo mu mjesto doslovno čita:"

I Ja sam bio u državnom vijeću kad je taj čovjek plačnim glasom pripovijedao o nevolji Jajčana. Duša mi je obuzela bol, slušajući vaje tih ubogih kršćana; kada je pak Jure spomenuo strahotnu zgodu kakva se nije dogodila od rasapa Jeruzolima, kako je naime majka, držeći u naručaju dijete svoje i motreći da će joj toga časa poginuti od gladi, u zdvojnosti svojoj dijete svoje bacila u Vrbas, samo da ga ne vidi strašnom boli izdahnuti — kada je to Jure spomenuo, malo da mi nije srce od prekomjerne boli puklo. Namah sam rekao kralju da ću ja pokušati kako bi se dalo Jajčanima pomoći; te sam označio koliko bi mi trebalo vojske i topova. Moja ponuda bila je drage volje prihvaćena i sve mi je obećano što sam tražio.

U ova dva odlomka sad nalazimo čuvstveno jake izraze, koje smo uzaludno tražili u opisu bitke kod Jajca. Stoga su ta mjesta patetična, dok je opis bitke izveden bez ikakva patosa. Kako vidimo, patos je stilsko sredstvo kojega Nehajev dobro poznaje i obilno ga upotrebljava, ali samo za psihološko produbljivanje svojih likova. Tako je i nadasve patetično mjesto kad Krsto priča Jožefiću svoje meditacije, osjećaje i bolna razočaranja za vrijeme svog sužanjsva.¹⁴

Osim pozitivnih osobina svog glavnog lika Nehajev iznosi i sve njegove mane i slabosti. Opisuje njegove izljeve bijesa, neobuzdanost i oporost njegova značaja, sumnjičavost i nepovjerenje, pa i prema najvjernijima. A primjer s noćnom kapom pokazuje ga u posve svakidašnjoj, pomalo smiješnoj situaciji. Nehajev ga je tako doduše skinuo s pijedestala junaka kome nema ravna, ali nam ga je zato ljudski približio.

U usporedbi s klasičnim povijesnim romanom, u *Vucima* je znatno izmijenjen i odnos između pojedinih lica. Neprestano se naglašava osamljenost glavnih likova, te međusobno nerazumijevanje onih najbližih. To još doduše nije oštar sukob generacija, ali odnos između oca i sina — Bernardina i Krste — nema u sebi ni malo topline, a Krstina žena Apolonija osjeća se u ambijentu, u koji je udajom došla, stalno tuđa, nikako ne shvaća svoga svekra niti svoju

Ibid., str. 319.

¹⁴ Analiza te epizode provedena je u: M. Sertić, *Stilske osobine hrvatskog historijskog romana*, kao prije, str. 246—247.

okolinu. Jedini koga razumije i kojemu je nadasve odana jest njezin suprug. I Krsto ima potpuno povjerenje jedino u svoju ženu.¹⁵

Roman se odvija samo na jednoj razini, u visokom društvu, ne grana se u više pripovjedačkih niti, i ne odvija se po nekom jedinstvenom pripovjedačkom slijedu, nego se sastoji iz niza slika, situacija i pojedinačnih scena, koje su međusobno povezane tek ličnošću Krste Frankopana. Taj način izgradnje ukazuje na impresionizam.

Ideološki je Nehajev ostao na pozicijama klasičnog povijesnog romana, što se razabire iz jako naglašenog domoljublja te njegova neprijateljskog stava prema tuđincima: Nijemcima, Mađarima i Mlečanima. Ali se slika svijeta znatno izmijenila.

Hrvatsko građanstvo, koje je za vrijeme Šenoe proživljavalo svoje herojsko doba, sve se više razočaravalo u svojoj vlastitoj klasi, a na prijelomu stoljeća zapada u isti pesimizam i skepticizam koji je već prije zahvatio građanski stalež zapadne Evrope. Početak toga razdoblja naziva prof. Flaker u svom prijedlogu za novu periodizaciju hrvatske književnosti »dezintegracija realizma«¹⁶, a s obzirom na naziranje o svijetu zove ga prof. Žmegač »raspadanje građanske slike svijeta«¹⁷ — dva simptomatična naziva za atmosferu cijele epohe. Takvo se raspoloženje odražuje u stilu i načinu prikazivanja književnih djela onoga vremena, u impresionizmu i ekspresionizmu.

Kod Nehajeva smo već opazili impresionističke stilske osobine. No ne samo da je stil u užem smislu riječi na mnogim mjestima impresionistički, nego je takva i izgradnja, a fiziološki stilski kompleksi, ispremiješani sa simbolima i vizjama, upućuju također na tu stlsku epohu. Već time se fiziološki stilski kompleks ne pojavljuje sam, nego u kombinaciji sa simbolom i vizijom, jasno je označeno da ima drugu funkciju nego u stilskoj epohi naturalizma. U naturalizmu, koji prikazuje svijet i čovjeka determinirane zakonima prirode, čovjek nije ništa drugo nego dio te prirode, biće koje je podvrgnuto istim biološkim zakonima kao i ostala priroda. Stoga nije misaoni i čuvstveni proces kod čovjeka ništa uzvišeniji ni važniji od fiziološkoga, i svi se ti procesi prikazuju jednako vrijednima. Svijet je još jedinstven, ali i kruto determiniran.

U epohi simbolizma i esteticizma životno zbivanje nema više smisla, stoga se svijet raspada na niz nesuvislih pojedinosti, koje umjetnik izabire po svojoj volji i formira ih po svom ukusu. Kako se još i impresionizam drži esteticističkih načela, on, uz točno i minuciozno promatranje životnih pojava, nastoji te pojave ujedini-

¹⁵ Primjere vidi *ibid.*, str. 249, 250, 251.

¹⁶ Aleksandar Flaker, *Nacrti za periodizaciju novije hrvatske književnosti*, »Umjetnost riječi«, Zagreb, Hrvatsko filološko društvo, XI/1967, br. 3, str. 225.

¹⁷ Viktor Žmegač, *Pregled stilskih razdoblja od romantike do naših dana*, str. 552, u zborniku: *Uvod u književnost*, Zagreb, Znanje, 1961.

ti u jednoj umjetničkoj formi. Kod Nehajeva imamo stoga uz vulgarni vokabular, vokabular svakidašnjice te fiziološke stilske komplekse, također vokabular uzvišene stilske razine, patos i vizionarnost.

U međuljudskim odnosima Nehajev vidi jedini spas iz osamljenosti u ljubavnoj vezi žene i muža. Moglo bi se sada pomisliti na *Biedermeier*. Ali to nije više slika svijeta *Biedermeiera*, koja znači neki bijeg iz javnoga u privatni život. U *Biedermeieru* je obitelj još kompaktna. Individuum traži utočište u svojoj obitelji i uz domaće ognjište, te likovi nakon neuspjeha u javnom životu, i nakon propasti svojih političkih ideala, nalaze sreću u krugu svoje obitelji. Kod Nehajeva to je već slika svijeta impresionizma, gdje je oštro izražena izoliranost i osamljenost individua, a jedina veza koja u tom rastrganom svijetu ostaje jest veza između muškarca i žene, bez obzira bila ona legalna ili ilegalna. Vrlo mračna, čak i potpuno beznadna perspektiva kojom roman završava, tipična je za djelo nastalo u toj književnoj epohi. Dakle stilska sredstva i izgradnja odgovaraju slici svijeta koja se odražuje u romanu.

Ali promijenjena slika svijeta tražila je i promjenu strukture romana. Iz cijelog dosadašnjeg izlaganja se vidi da Nehajev ne želi postaviti akciju u centar interesa čitača, nego da težište postavlja na psihološko obrazloženje djelovanja svojih likova. Zato i stilom i izgradnjom ističe situacije iz kojih se dobiva uvid u duševni život i karakter lica. Dakle roman *Vuci* nije više roman akcije, nije zapravo ni roman u pravom smislu riječi, jer nije unesena nikakva radnja koja bi tekla paralelno i uvodila drugi krug ljudi, jednom riječju ne postoji druga fabularna potka. Osim toga Nehajev veoma točno slijedi povijesne izvore, originalne dokumente i originalna pisma, iz kojih po cijele odlomke unosi u svoje djelo. Stoga je to životopis Krste Frankopana — njegova biografija u obliku romana.

Ovakve romansirane biografije prvi je u evropskoj književnosti pisao engleski pisac *Lytton Strachey* (1880—1932). On je nekoliko takvih romansiranih biografija objavio 1918. pod naslovom *Eminent Victorians*. Onda god. 1921. *Queen Victoria*; 1928. *Elizabeth and Essex*; 1931. *Portraits in Miniature*. Za njim su se povel i drugi. U njemačkoj je književnosti najvažniji pisac takvih biografija *Stefan Zweig* (1881—1942). On je prvu svoju biografiju takva tipa (*Fouché*) objelodanio 1929, nakon toga *Marie Antoinette* 1932, *Maria Stuart* 1935, dakle nakon Nehajeva.

Kao i klasični povijesni roman, tako se i novi tip povijesnog romana — romansirana biografija — pojavljuje kod nas u vezi s evropskim književnim razvojem, te opet dolazi k nama iz engleske književnosti, u kojoj je i ta vrsta nastala, ali sada ne više sa zakašnjenjem, nego istovremeno s evropskim literarnim zbivanjem.